DSE DEMOGRAPHY AND SOCIAL ECONOMY

Cite: Velychko, Volodymyr (2026). Sotsialno-demohrafichna bezpeka Ukrainy v umovakh viiny ta ryzyky mihratsiinoho vysnazhennia liudskoho kapitalu [Social and Demographic Security of Ukraine Under War Conditions and the Risks of Migration-Driven Human Capital Depletion]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 3 (65), 20—37. https://doi.org/10.15407/dse2026.03.020

https://doi.org/10.15407/dse2026.03.020
УДК 314.74:351.86:330.59(477)
JEL Classification: J61, J24, O15, R23, F22

ВОЛОДИМИР ВЕЛИЧКО, д-р екон. наук, професор
професор Київського національного університету будівництва і архітектури
03037, Україна, м. Київ, проспект Повітряних Сил, 31
E-mail: hcsm.12@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0282-368X
Scopus ID:57436689000

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА РИЗИКИ МІГРАЦІЙНОГО ВИСНАЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Актуальність дослідження зумовлена масштабами воєнної міграції та її довгостроковим впливом на демографічне відтворення, трудовий потенціал і людський капітал України. Міграційні втрати набувають структурного характеру та формують ризики для соціально-демографічної безпеки держави. Метою статті є дослідження впливу воєнної міграції на соціально-демографічну безпеку України через визначення структури міграційних потоків, оцінювання основних каналів втрат людського капіталу та обґрунтування сценаріїв повернення населення. Методологічну основу дослідження становлять системний і структурно-функціональний підходи, концептуально-індикативне моделювання, метод мінімаксної нормалізації, сценарний, статистичний, порівняльний та графічний аналіз. Інформаційну базу сформовано на основі офіційних даних міжнародних і національних інституцій щодо внутрішньої та зовнішньої вимушеної міграції України. Наукова новизна полягає в розробленні моделі впливу воєнної міграції на соціально-демографічну безпеку, що поєднує потенціал міграційних процесів, втрати людського капіталу, потенціал повернення населення та інституційну спроможність його реінтеграції, а також у структуризації основних каналів втрат людського капіталу.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)
© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2026. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

За результатами дослідження встановлено, що воєнна міграція формує багатоканальну структуру переміщення населення, яка охоплює внутрішнє переміщення, зовнішню вимушену міграцію, довоєнну трудову мобільність і примусове переміщення населення з окупованих територій. Виявлено селективний характер міграційних втрат, пов'язаний із вибуттям економічно активного населення, молоді, дітей та висококваліфікованих фахівців, що створює довгострокові ризики для ринку праці, демографічного відтворення та відновлення людського капіталу. Основним висновком є те, що перспективи соціально-демографічної стійкості України визначатимуться не лише масштабами міграційних втрат, а й потенціалом повернення та реінтеграції населення. Виокремлено три сценарії: відновлювальну репатріацію, часткову асиметричну репатріацію та структурне неповернення. Обґрунтовано необхідність переходу від переважно компенсаційного реагування на демографічні втрати до політики повернення, реінтеграції та циркуляції людського капіталу.

***Ключові слова**: воєнна міграція, соціально-демографічна безпека, людський капітал, внутрішньо переміщені особи, зовнішня міграція, відтік людського капіталу, повернення населення, демографічна стійкість.*

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Повномасштабна війна РФ проти України спричинила масштабні демографічні зміни, що охоплюють прямі людські втрати, внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, зниження народжуваності, зростання смертності та деформацію вікової структури. Унаслідок цього змінюється не лише чисельність населення, а й його структура, що безпосередньо впливає на трудовий потенціал і можливості демографічного відтворення. У цих умовах соціально-демографічна безпека характеризує спроможність держави і суспільства протидіяти загрозам, що порушують демографічне відтворення, скорочують трудовий потенціал і послаблюють соціальну стійкість. Особливого значення набуває збереження людського капіталу, оскільки його кількісні та якісні втрати впливають на поточну економічну активність і ресурсні можливості повоєнного відновлення.

Масштаби воєнної міграції надають цим ризикам системного характеру. У 2025 р. в Україні налічувалося понад 3,6 млн внутрішньо переміщених осіб, а понад 6 млн українців перебували за межами країни у статусі тимчасового захисту або біженців [1; 2]. Значні масштаби переміщення населення та селективний характер міграційних втрат зумовлюють необхідність дослідження їх впливу на людський капітал, соціально-демографічну стійкість і потенціал повоєнного відновлення України.

Аналіз наявних досліджень і публікацій. Проблематика соціально-демографічної безпеки України в умовах війни активно розвивається в сучасній українській науковій літературі у кількох ключових напрямках: демографічна безпека, міграційні процеси, людський капітал та соціальна стійкість.

З. Грицишена (Z. Hrytsyshena) розглядає демографічну безпеку як складову державної політики, акцентуючи на системному характері демогра-

фічних загроз і необхідності їх інституційного регулювання [3]. О. Петрівський (O. Petrivskyi) досліджує поглиблення демографічної кризи України через депопуляцію, старіння населення та втрату трудового потенціалу, підкреслюючи її прямий вплив на економічне відновлення [4]. В. Остра (V. Ostra) та В. Яворська (V. Yavorska) аналізують взаємозв'язок міграційних процесів і демографічної кризи, доводячи, що сучасна вимушена міграція стала одним із ключових чинників структурної трансформації населення [5]. К. Демченко (K. Demchenko) обґрунтовує взаємозалежність демографічної та соціальної безпеки як базових елементів національної безпеки [6]; Р. Лупак (R. Lupak) розширює цей підхід, показуючи єдність безпеки людини та держави в умовах повномасштабної війни [7].

Важливим напрямком є дослідження індикаторів соціальної безпеки. У роботі О. Баженової (O. Bazhenova), З. Варналія (Z. Varnaliya) та О. Чеберяка (O. Cheberyaka) показано, що безпека населення визначається як фізичним захистом, так і доступом до праці, освіти, соціальних послуг і можливостей розвитку [8].

У дослідженнях Е. Лібанової (E. Libanova), О. Позняка (O. Pozniak) та О. Цимбала (O. Tsymbal) системно оцінено масштаби вимушеної міграції України та її довгострокові наслідки для демографічної структури, ринку праці й людського капіталу [9].

Ці праці заклали основу для розуміння війни як чинника не тимчасового скорочення населення, а його структурного виснаження.

У зарубіжній літературі аналізована проблематика розглядається переважно крізь призму вимушеної міграції, втрат людського капіталу та перспектив повоєнного повернення. Аналітичні дослідження *Organisation for Economic Co-operation and Development* показують, що українські біженці характеризуються високим рівнем освіти та професійної кваліфікації, а їх інтеграція на ринки праці країн ЄС відбувається значно швидше ніж у більшості інших груп вимушених мігрантів [10]. Це посилює ризик довгострокового закріплення за кордоном та втрати інтелектуального потенціалу країни.

Важливий внесок у дослідження намірів повернення зробили Й. Адема (J. Adema) та співавтори, які встановили, що зниження оптимізму щодо завершення війни прямо корелює зі зменшенням намірів повернення, що підсилює ризики структурного неповернення [11]. М. Твердоступ (M. Tverdostup) та співавтори у межах демографічного прогнозування показали, що існує довгостроковий ризик скорочення трудового ресурсу та посилення демографічного старіння [12].

У доповідях *International Organization for Migration ma United Nations High Commissioner for Refugees* підкреслюється, що структурний характер міграційних процесів безпосередньо впливає на демографічну стійкість, ринок праці та соціальну інтеграцію [1; 13; 14].

Попри суттєве зростання кількості досліджень, присвячених демографічним втратам, міграційним процесам і людському капіталу в умовах війни, значна частина наукових праць зосереджена переважно на окремих аспектах проблеми — масштабах переміщення населення, інтеграції біженців за кордоном або поточних демографічних змінах. Водночас недостатньо розробленим залишається цілісний підхід до аналізу воєнної міграції як системного чинника трансформації соціально-демографічної безпеки. Поглибленого осмислення потребують внутрішня архітектура воєнної міграції, механізми структурного виснаження людського капіталу та сценарії повернення населення в контексті повоєнного відновлення. Саме ця наукова невизначеність визначає актуальність і дослідницьку логіку пропонованої до уваги читача роботи.

Метою статті є дослідження впливу воєнної міграції на соціально-демографічну безпеку України шляхом аналізу структури та масштабів міграційних переміщень, зумовлених війною, їх впливу на втрати людського капіталу та обґрунтування сценаріїв повернення населення в контексті відновлення трудового, демографічного й економічного потенціалу держави.

Методологія дослідження. Методологічна основа дослідження поєднує системний, структурно-функціональний, концептуально-індикативний та сценарний підходи. Системний підхід застосовано для аналізу соціально-демографічної безпеки як взаємопов'язаної сукупності міграційних, демографічних, трудових та інституційних процесів. Структурно-функціональний аналіз використано для виокремлення її відтворювального, структурного, економічного та соціально-інтеграційного вимірів.

Концептуально-індикативне моделювання застосовано для побудови функціональної моделі соціально-демографічної безпеки, що поєднує потенціал міграції (MI), втрати людського капіталу (HC), потенціал повернення населення (RR) та інституційну спроможність реінтеграції (IR). Для деталізації компонента HC використано структурну модель втрат людського капіталу, що охоплює відтік висококваліфікованих фахівців, професійно-кваліфікаційні дисбаланси, втрати молодіжного та репродуктивного потенціалу й освітні втрати.

Для приведення різнорідних індикаторів до порівнюваної шкали застосовано мінімаксну нормалізацію (Min-Max). У базовій специфікації моделі ваги компонентів прийнято рівнозначними ($\omega_1 = \omega_2 = \omega_3 = \omega_4 = 0{,}25$), що зумовлено обмеженістю стабільних часових рядів воєнного періоду та необхідністю мінімізації нормативного зміщення.

Сценарний аналіз використано для формування альтернативних траєкторій повернення населення залежно від безпекових, економічних, житлових та інституційних умов, а статистичний, порівняльний і графічний методи — для опрацювання та інтерпретації офіційних даних щодо внутрішньої і зовнішньої вимушеної міграції у 2022—2026 рр.

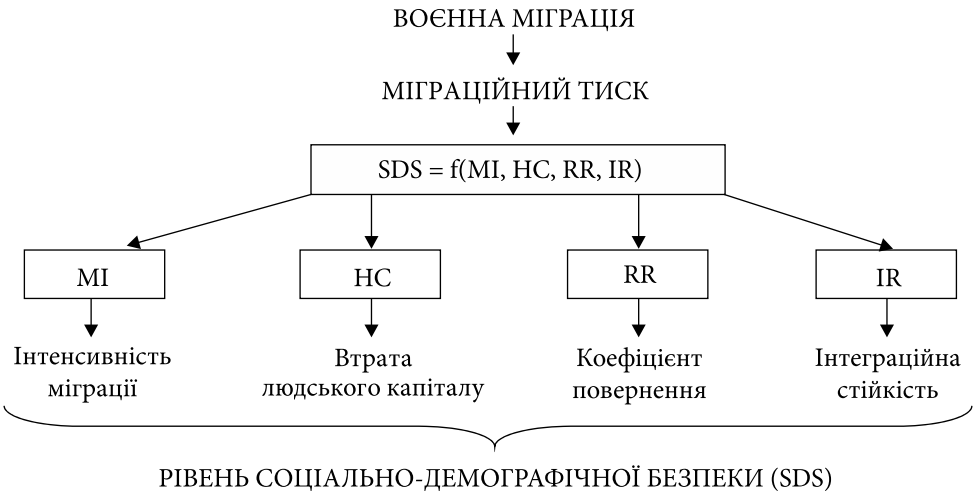

Рис. 1. Механізм впливу міграції на соціально-демографічну безпеку
Джерело: розроблено автором.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні системного впливу воєнної міграції на соціально-демографічну безпеку держави через структурні втрати людського капіталу, а також у розробленні авторської функціональної моделі, що відображає взаємозв'язок між потенціалом міграційних процесів, втратами людського капіталу, потенціалом повернення населення та інституційною спроможністю його реінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна війна спричинила зміни не лише чисельності населення України, а й його вікової, професійно-кваліфікаційної та територіальної структури, що позначається на демографічному відтворенні, трудовому потенціалі та соціальній інтеграції. Відповідно у дослідженні соціально-демографічну безпеку структуровано за чотирма взаємопов'язаними вимірами: відтворювальним, структурним, економічним і соціально-інтеграційним.

Воєнна міграція впливає на зазначені виміри через зміну чисельності, складу та просторового розподілу населення. Селективність міграційних потоків, пов'язана з переміщенням економічно активного населення, молоді, дітей і кваліфікованих фахівців, зумовлює структурні зміни людського капіталу та формує ризики для його відтворення і використання [3; 6; 9; 10]. Для формалізації цього взаємозв'язку запропоновано функціональну модель впливу воєнної міграції на соціально-демографічну безпеку (рис. 1).

Функціональну залежність соціально-демографічної безпеки від визначених компонентів представлено у вигляді:

$$SDS_t = f(MI_t, HC_t, RR_t, IR_t), \quad (1)$$

де SDS_t — рівень соціально-демографічної безпеки у період t; MI_t — потенціал міграційних потоків; HC_t — втрати людського капіталу; RR_t — потенціал повернення населення; IR_t — реінтеграційна спроможність соціально-економічної системи; t — часовий період.

Індекс SDS_t розраховується для кожного окремого періоду t, що дає змогу відстежувати динаміку змін соціально-демографічної безпеки залежно від інтенсивності міграційних процесів, втрат людського капіталу, потенціалу повернення та реінтеграційної спроможності. Структура компонентів моделі та відповідні індикатори наведені в таблиці 1.

Кожен субіндекс визначається як середньозважене значення нормованих показників:

$$MI_t = \sum_{i=1}^{n} \alpha_i MI_{it}; \quad HC_t = \sum_{i=1}^{n} \beta_i HC_{it}; \quad RR_t = \sum_{i=1}^{n} \gamma_i RR_{it}; \quad IR_t = \sum_{i=1}^{n} \beta_i IR_{it},$$

де α_i, β_i, γ_i, δ_i — вагові коефіцієнти окремих показників у межах відповідних субіндексів, причому: $\sum \alpha_i = \sum \beta_i = \sum \gamma_i = \sum \delta_i = 1$.

Оскільки показники в моделі вимірюються по-різному і мають різний діапазон значень, їх приведено до спільної шкали від 0 до 1 за методом мінімаксної нормалізації. Це дає змогу зіставляти їх між собою та поєднувати в єдиний інтегральний індекс соціально-демографічної безпеки.

Таблиця 1. **Операціоналізація компонентів моделі соціально-демографічної безпеки**

Компонент	Зміст	Індикатори оцінювання	Тип впливу	Метод нормування
MI	масштаб і динаміка міграційного вибуття населення	кількість внутрішньо переміщених осіб; кількість зовнішніх біженців; коефіцієнт чистої міграції	дестимулятор	Min-Max
HC	структурні втрати трудового, освітнього та інтелектуального потенціалу	частка осіб із вищою освітою серед мігрантів; частка працездатного населення; частка дітей та молоді серед мігрантів	дестимулятор	″ ″
RR	потенціал репатріації та відновлення людського капіталу	частка осіб, які декларують намір повернення; рівень зайнятості після повернення; частка тимчасового статусу серед біженців	стимулятор	″ ″
IR	інституційна спроможність до адаптації та реінтеграції населення	доступність житла; рівень працевлаштування; охоплення освітою; доступ до медичних послуг	стимулятор	″ ″

Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 10; 15; 23].

Для стимуляторів, тобто показників, зростання яких позитивно впливає на рівень соціально-демографічної безпеки, нормування здійснюється за формулою:

$$x_i^* = \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}. \quad (2)$$

Для дестимуляторів, зростання яких посилює демографічні ризики, використовується обернене нормування:

$$x_i^* = \frac{x_{\max} - x_i}{x_{\max} - x_{\min}}. \quad (3)$$

У результаті всі нормовані значення перебувають у межах: $0 \le x_i^* \le 1$.

Для практичного застосування модель представлено через інтегральний індекс:

$$SDS_t = \omega_1 MI_t + \omega_2 HC_t + \omega_3 RR_t + \omega_4 IR_t, \quad (4)$$

де ω_1, ω_2, ω_3, ω_4 — вагові коефіцієнти компонентів моделі.

У межах базового індикативного оцінювання ваги компонентів прийнято рівнозначними: $\omega_1 = \omega_2 = \omega_3 = \omega_4 = 0{,}25$, за умови: $\omega_1 + \omega_2 + \omega_3 + \omega_4 = 1$. Таке припущення обрано з трьох причин:

• по-перше, відсутність стабільних довгих часових рядів у воєнний період унеможливлює застосування статистично стійких процедур зважування;

• по-друге, дослідження має концептуально-операціональний характер і спрямоване на побудову базової рамки оцінювання;

• по-третє, рівнозначна структура ваг мінімізує початкове нормативне зміщення.

Інтерпретація інтегрального індексу здійснюється в межах шкали: $0 \le SDS_t \le 1$.

Межі інтервалів мають інтерпретаційний характер і визначені за принципом рівномірного розподілу нормованої шкали [0; 1]; вони не є емпірично встановленими критичними порогами. Чим вищим є значення SDS_t, тим вищою є стійкість соціально-демографічної системи до міграційних, структурних та інституційних втрат. Нижчі значення індексу свідчать про посилення демографічної дестабілізації, втрати людського капіталу та зниження потенціалу відновлення (табл. 2).

Для демонстрації алгоритму розрахунку інтегрального індексу використаємо умовні значення субіндексів за рівних ваг компонентів:

$MI_t = 0{,}72$; $HC_t = 0{,}64$; $RR_t = 0{,}38$; $IR_t = 0{,}55$, інтегральний індекс становитиме: $SDS_t = 0{,}25(0{,}72) + 0{,}25(0{,}64) + 0{,}25(0{,}38) + 0{,}25(0{,}55) = 0{,}57$.

За запропонованою шкалою значення 0,57 відповідає нестійкому рівню соціально-демографічної безпеки. Наведений розрахунок має виключно

методичний характер і демонструє порядок застосування моделі після нормування первинних показників; він не є емпіричною оцінкою стану соціально-демографічної безпеки України.

Після 2022 р. воєнна міграція в Україні сформувала кілька взаємопов'язаних потоків: внутрішнє переміщення, зовнішню вимушену міграцію, продовження довоєнної трудової мобільності та примусове переміщення населення з окупованих територій. Вони відрізняються за механізмами та наслідками, проте сукупно змінюють територіальний розподіл населення, структуру людського капіталу та умови демографічного відтворення.

За даними *International Organization for Migration,* у перші місяці повномасштабного вторгнення чисельність внутрішньо переміщених осіб перевищила 8 млн, а у 2025 р., після часткового повернення та зміни напрямів переміщення, залишалася на рівні понад 3,6 млн осіб [2]. Збереження значної чисельності ВПО свідчить про перехід від переважно кризового переміщення до тривалішого просторового перерозподілу населення. Його наслідками є зміна територіальної структури трудових ресурсів і додаткове навантаження на житлову, освітню, медичну та соціальну інфраструктуру громад-реципієнтів. Для частини ВПО розрив професійних і соціальних зв'язків, зміна сфери зайнятості та неповне використання кваліфікації створюють ризики декваліфікації й втрати накопичених компетенцій. Отже, внутрішнє переміщення може знижувати ефективність використання людського капіталу навіть без його фізичного вибуття за межі країни.

Зовнішня вимушена міграція безпосередньо пов'язана з перебуванням значної частини населення за межами України. За даними *United Nations High Commissioner for Refugees,* на початок 2026 р. за кордоном перебували понад 6,2 млн українців [1], а найбільші групи в Європі були зосереджені, зокрема, в Німеччині, Польщі та Чехії [1; 15]. Географія розселення українських вимушених мігрантів визначається не лише умовами тимчасового захисту та можливостями працевлаштування, а й сформованими до повномасштабної війни напрямами трудової мобільності. Довоєнна трудова

Таблиця 2. **Інтерпретація інтегрального індексу соціально-демографічної безпеки (*SDS*)**

SDS	Рівень	Інтерпретація
0,80—1,00	високий	стійкість системи, компенсовані втрати
0,60—0,79	достатній	помірні дисбаланси, потенціал стабілізації
0,40—0,59	нестійкий	структурні втрати людського капіталу
0,20—0,39	кризовий	системні демографічні втрати
< 0,20	критичний	втрата відтворювального потенціалу

Джерело: розроблено автором.

міграція вже створила стійкі канали переміщення українців до європейських країн, які після 2022 р. могли полегшувати вибір країни призначення та первинну адаптацію [16]. Попередній досвід трудової мобільності полегшив переміщення та подальшу адаптацію в країнах прийому, водночас створив передумови для тривалішого перебування за кордоном.

Для оцінювання наслідків зовнішньої міграції принциповою є її соціально-демографічна структура. Серед осіб, які виїхали після 2022 р., значну частку становлять жінки працездатного віку, діти та молодь. Освітній рівень українських біженців є порівняно високим [17]. Це надає міграційним втратам селективного характеру: поряд із кількісним скороченням наявного населення відбувається вибуття груп, важливих для поточного трудового потенціалу та майбутнього демографічного відтворення. Тривалість перебування за кордоном, включення дітей і молоді в освітні системи країн прийому та професійна інтеграція дорослого населення надалі впливатимуть на ймовірність повернення. Тому міграційні втрати доцільно оцінювати не лише за чисельністю осіб, котрі виїхали, а й за структурою людського капіталу, тривалістю його перебування за межами країни та потенціалом повернення і реінтеграції.

Окремим компонентом воєнних переміщень є депортація та примусове переміщення населення з окупованих територій до РФ. На відміну від добровільної міграції або вимушеного пошуку безпеки за кордоном, ці практики пов'язані з примусовим вилученням людей з українського правового і соціального простору та мають самостійне міжнародно-правове значення. Найбільш уразливою групою є діти. За даними *Children of War,* станом на 19 червня 2026 р. офіційно зафіксовано 20 610 депортованих або примусово переміщених дітей [18]; фактичні масштаби можуть бути більшими через обмежені можливості верифікації випадків на тимчасово окупованих територіях. 17 березня 2023 р. *International Criminal Court* видав ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової (уповноваженої з прав дитини при президентові РФ) у зв'язку з імовірною відповідальністю за воєнний злочин незаконної депортації та переміщення дітей з окупованих територій України [19; 20]. У 2026 р. Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування щодо України (*Independent International Commission of Inquiry on Ukraine*) кваліфікувала депортацію та примусове переміщення українських дітей як злочини проти людяності та вказала на системний характер відповідних практик [21].

У контексті соціально-демографічної безпеки депортація дітей має наслідки, що виходять за межі безпосереднього скорочення дитячого населення. Розрив сімейних зв'язків, порушення освітніх траєкторій та примусова інтеграція в інше соціокультурне середовище створюють довгострокові втрати для відтворення людського капіталу та міжпоколінної спадкоємності. Тому цей компонент доцільно виокремлювати се-

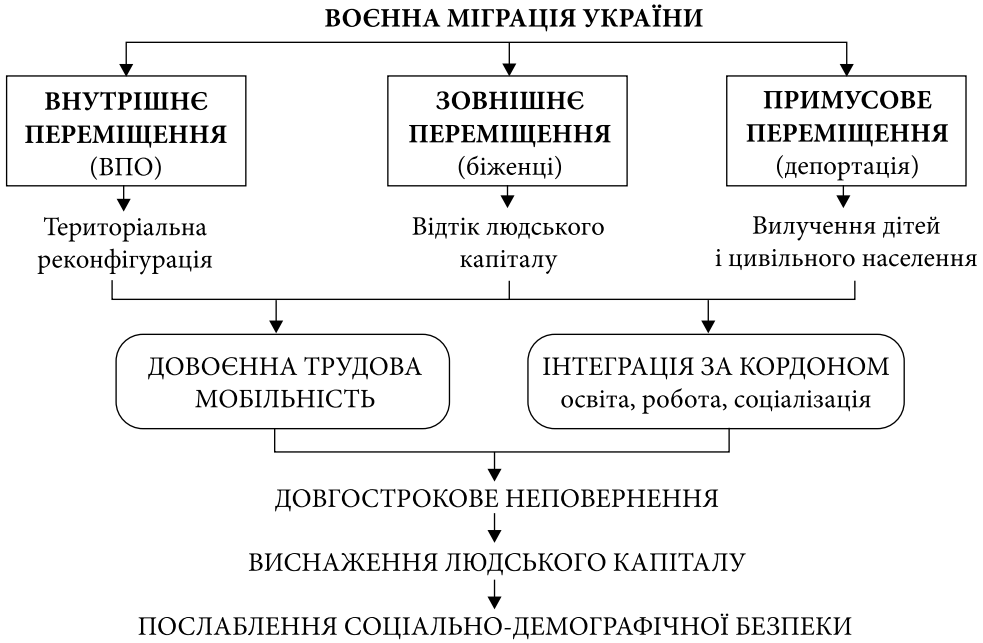

Рис. 2. Архітектура воєнної міграції України як система демографічних втрат
Джерело: авторська систематизація за [1; 16—18].

ред інших форм воєнного переміщення як специфічний канал демографічних і соціальних втрат.

Отже, воєнна міграція формує не однорідний міграційний потік, а сукупність різних за механізмом і наслідками переміщень. Внутрішнє переміщення насамперед змінює просторовий розподіл людського капіталу та умови його реалізації; зовнішня міграція створює ризики його тривалого вибуття; депортація і примусове переміщення безпосередньо порушують демографічне та міжпоколінне відтворення. Сукупність цих процесів визначає структуру впливу воєнної міграції на соціально-демографічну безпеку України (рис. 2).

Для формалізації структурних наслідків воєнної міграції для людського капіталу запропоновано модель *HCL (Human Capital Loss)*, яка систематизує основні канали його втрат:

$$HCL_t = \lambda_1 BD_t + \lambda_2 SD_t + \lambda_3 YD_t + \lambda_4 ED_t, \quad (5)$$

де HCL_t — загальний обсяг втрат людського капіталу у період t; BD_t — відтік висококваліфікованих фахівців; SD_t — професійно-кваліфікаційні дисбаланси, знецінення або часткова втрата накопичених компетенцій; YD_t — відтік молоді та осіб репродуктивного віку; ED_t — освітні втрати (перерване навчання, зміна освітньої траєкторії), λ_1, λ_2, λ_3, λ_4 — вагові коефіцієнти,

що визначають частку кожного компонента у загальній структурі втрат людського капіталу; причому: $\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3 + \lambda_4 = 1$.

Модель *HCL* дає змогу структурувати втрати людського капіталу за характером їх впливу та ідентифікувати домінантні канали ризику. Переважання BD і SD вказує на посилення професійно-кваліфікаційних втрат та обмеження кадрового потенціалу економіки, натомість зростання *YD* і *ED* характеризує довгострокові ризики для демографічного відтворення та формування майбутнього трудового потенціалу. Така структуризація створює основу для диференційованої оцінки наслідків воєнної міграції та визначення пріоритетних напрямів відновлення людського капіталу.

Одним із ключових каналів втрат людського капіталу є відтік висококваліфікованих фахівців. Українські вимушені мігранти в країнах *OECD* мають високий освітній і професійний рівень: понад 70 % — з вищою освітою, а значна частина до війни була зайнята у професіях, що потребують високої кваліфікації [17]. Водночас частина працевлаштованих за кордоном працює нижче рівня своєї кваліфікації [10; 17]. Отже, міграційні втрати людського капіталу виявляються як у вибутті кваліфікованих працівників з українського ринку праці, так і в неповному використанні накопичених ними компетенцій у країнах перебування.

Вікова та гендерна структура зовнішньої міграції посилює довгострокові демографічні ризики. За даними *United Nations High Commissioner for Refugees,* діти становлять близько третини українських біженців, а серед дорослих значною є частка жінок [1]. Тривале перебування цих груп за кордоном може позначатись на майбутньому трудовому та репродуктивному потенціалі України, особливо за умов їх подальшої соціальної, освітньої та професійної інтеграції в країнах перебування. Ці процеси відбуваються на тлі загального скорочення працездатного населення: за оцінками *World Bank,* у 2021—2025 рр. рівень зайнятості в Україні знизився на 10,6 %, а чисельність пенсіонерів — на 7,1 % [22].

Наслідки структурних змін людського капіталу вже проявляються на ринку праці. За даними *World Bank,* понад 60 % українських підприємств у 2024—2025 рр. визначали нестачу працівників як одну з основних перешкод для ведення бізнесу [22]. Формування кадрового дефіциту пов'язане не лише із зовнішньою міграцією, а й із мобілізацією, воєнними втратами, внутрішнім переміщенням та професійно-кваліфікаційними дисбалансами. Тому скорочення пропозиції праці супроводжується невідповідністю наявних компетенцій структурі попиту, що ускладнює кадрове забезпечення економічного відновлення.

Окремим довгостроковим каналом втрат є порушення освітніх траєкторій дітей і молоді. Тривале навчання за кордоном, мовна та соціальна адаптація й інтеграція в освітні системи країн перебування створюють передумови для подальшого формування професійних траєкторій поза ме-

жами України [21; 23]. У сукупності відтік кваліфікованих працівників, професійно-кваліфікаційні дисбаланси, вибуття молоді та освітні втрати підтверджують структурний характер впливу воєнної міграції на людський капітал і визначають різні часові горизонти його наслідків — від поточного дефіциту трудових ресурсів до обмеження майбутнього потенціалу їх відтворення.

Відновлення людського капіталу України значною мірою залежатиме від масштабів і структури повернення населення. Водночас припинення бойових дій саме по собі не гарантує репатріації, оскільки рішення про повернення визначається сукупністю безпекових, економічних, житлових та інституційних умов. Тому потенціал повернення доцільно оцінювати як окремий компонент соціально-демографічної безпеки, що відображає спроможність країни створити умови для відновлення проживання, зайнятості та соціально-економічної реінтеграції населення.

У спрощеному вигляді цю залежність можна подати як інтегральну модель:

$$RR = \alpha S + \beta E + \gamma H + \delta I, \qquad (6)$$

де RR — потенціал повернення населення; S — рівень безпеки; E — можливості зайнятості та доходів; H — доступність житла та відновленої інфраструктури; I — інституційна спроможність держави; α, β, γ, δ — вагові коефіцієнти впливу.

У межах концептуальної моделі значення вагових коефіцієнтів мають аналітичний характер і відображають відносну значущість відповідних детермінант; їх емпірична оцінка потребує окремої процедури калібрування. Логіка цієї моделі полягає в тому, що жоден окремий фактор не здатний забезпечити масове повернення сам по собі. Навіть сильна мотивація повернутися втрачає практичний сенс за відсутності житла, стабільного ринку праці чи безпечного середовища. Саме поєднання та співвідношення цих умов формує різні траєкторії репатріації та визначає масштаб відновлення людського капіталу.

Для сценарної інтерпретації потенціалу повернення населення використовується порогова шкала коефіцієнта RR (табл. 3).

Запропонована порогова шкала дає змогу інтерпретувати значення RR у сценарному вимірі та співвіднести потенціал повернення населення з альтернативними траєкторіями відновлення людського капіталу.

Сценарій 1. Високий рівень RR: відновлювальна репатріація. Високий потенціал повернення формується за сприятливого поєднання безпекових, економічних, житлових та інституційних умов. Повернення економічно активного і кваліфікованого населення сприятиме відновленню трудового потенціалу, підприємницької активності та професійно-кваліфікаційної структури ринку праці. Набуті за кордоном знання, компетенції, ділові

зв'язки та капітал можуть забезпечити перехід від одностороннього відтоку до циркуляції людського капіталу.

Сценарій 2. Середній рівень RR: часткова асиметрична репатріація. За цього сценарію повернення має неповний і структурно нерівномірний характер: відновлення чисельності населення не супроводжується пропорційним відновленням його вікової та професійно-кваліфікаційної структури. Збереження за кордоном частини молоді та кваліфікованих фахівців підтримуватиме кадрові дисбаланси навіть за поступового відновлення економічної активності.

Сценарій 3. Низький рівень RR: структурне неповернення. Тривале закріплення значної частини населення в країнах перебування внаслідок професійної, освітньої та соціальної інтеграції посилюватиме втрати молодіжного, трудового та репродуктивного потенціалу. За такого сценарію відновлення економічної та фізичної інфраструктури може відбуватись швидше ніж відновлення кадрової й демографічної бази її функціонування, що формуватиме довгострокові обмеження для економічного зростання.

Отже, сценарії відрізняються не лише масштабами повернення, а й *структурою людського капіталу, що реінтегрується в економіку та суспільство.* Це визначає доцільність орієнтації політики не лише на збільшення чисельності репатріантів, а й на створення умов для повернення,

Таблиця 3. **Інтерпретаційна шкала коефіцієнта повернення населення (RR)**

Діапазон RR	Рівень повернення	Сценарний тип	Характеристики	Наслідки
RR ≥ 0,70	високий	відновлювальна репатріація	масове повернення економічно активного населення, молодих сімей, підприємців і кваліфікованих спеціалістів	відновлення людського капіталу, прискорення економічного зростання, підвищення інноваційної спроможності
0,40 ≤ RR < < 0,70	середній	часткова асиметрична репатріація	повернення менш мобільних груп населення; часткове збереження дефіциту кваліфікованої праці	часткова стабілізація ринку праці за збереження структурних дисбалансів
RR < 0,40	низький	структурне неповернення	закріплення зовнішньої міграції, інтеграція молоді та дітей у країни-реципієнти, накопичення втрат людського капіталу	посилення демографічного старіння, кадровий дефіцит, ризик довгострокової демографічної пастки

Джерело: розроблено автором.

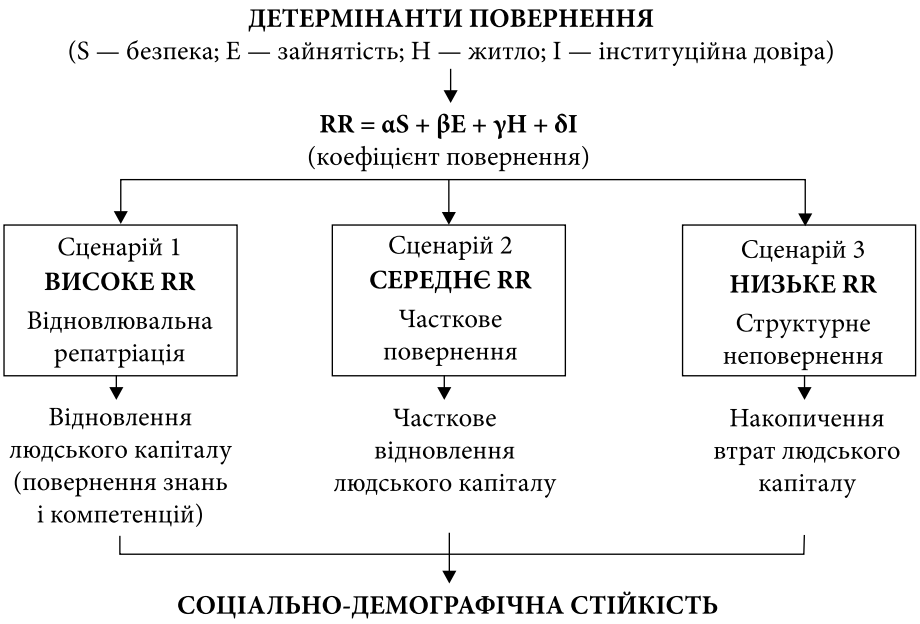

Рис. 3. Сценарна модель повернення населення України в системі відновлення людського капіталу
Джерело: розроблено автором.

професійної реалізації та реінтеграції економічно активного населення (рис. 3).

Сценарна модель демонструє, що повернення населення є ключовою змінною у відновленні людського капіталу України. За сприятливих умов міграційні втрати можуть частково компенсуватись у разі повернення професійного, інтелектуального та підприємницького ресурсу. За менш сприятливих умов кількісне відновлення населення не забезпечує відновлення його якісної структури, що зберігає дефіцит кадрів і посилює демографічні дисбаланси.

Найбільший ризик пов'язаний із закріпленням зовнішньої міграції, коли тимчасове переміщення переходить у стійку форму неповернення. У такому випадку втрачається не лише частина населення, а й ресурс майбутнього економічного зростання, інноваційного розвитку та міжпоколінного відтворення. Тому політика повернення має позиціонуватись як одна з центральних складових повоєнної стратегії відновлення України.

Проведений аналіз показує, що воєнна міграція формує не лише поточні демографічні втрати, а довгострокові структурні ризики для відтворення людського капіталу, ринку праці та економічного відновлення. За таких умов державна політика має бути орієнтована на формування стратегічної моделі повернення, утримання та циркуляції людського потенціалу.

Стратегічними напрямами такої політики є:

• політика повернення населення, створення економічних, безпекових та соціальних стимулів для репатріації громадян;

• політика взаємодії з діаспорою, розвиток механізмів дистанційної участі, інвестиційної взаємодії та циркуляції знань;

• утримання талантів, підтримка висококваліфікованих фахівців, розвиток наукової та інноваційної інфраструктури;

• відновлення молодіжного потенціалу, формування умов для освітньої, професійної та підприємницької реалізації молоді;

• освітня реінтеграція, повернення дітей і молоді до українського освітнього простору та компенсація освітніх втрат;

• регіональне збалансування відновлення, зменшення територіальних дисбалансів у зайнятості, житлі, соціальній інфраструктурі та доступі до послуг.

Реалізація цих напрямів визначатиме масштаби демографічного відновлення та довгострокову стратегічну стійкість держави в умовах післявоєнної трансформації.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що вплив воєнної міграції на соціально-демографічну безпеку України визначається не лише масштабами переміщення населення, а й структурою відповідних втрат людського капіталу. Селективний характер міграційних потоків зумовлює зміни його вікової, освітньої та професійно-кваліфікаційної структури, що одночасно скорочує поточну пропозицію праці та формує довгострокові ризики для демографічного відтворення.

Запропонована функціональна модель соціально-демографічної безпеки систематизує взаємозв'язок між чотирма компонентами: потенціалом міграційних процесів (MI), втратами людського капіталу (HC), потенціалом повернення населення (RR) та інституційною спроможністю його реінтеграції (IR). Структуризація втрат людського капіталу за моделлю *HCL* дала змогу виокремити чотири основні канали: відтік висококваліфікованих фахівців, професійно-кваліфікаційні втрати, вибуття молодіжного та репродуктивного потенціалу й освітні втрати. Наведена операціоналізація створює методичну основу для подальшого кількісного оцінювання динаміки соціально-демографічної безпеки.

Сценарний аналіз показав, що наслідки воєнної міграції значною мірою залежатимуть від масштабів і структури повернення населення, а не лише від припинення бойових дій. Виокремлено три можливі траєкторії: відновлювальну репатріацію, часткову асиметричну репатріацію та структурне неповернення. Їх відмінності визначаються не тільки чисельністю потенційних репатріантів, а й складом людського капіталу, що повертається та реінтегрується до економіки і суспільства.

Отримані результати обґрунтовують необхідність переходу від переважно компенсаційного реагування на демографічні втрати до політики від-

новлення людського капіталу, що поєднує створення умов для повернення населення, його професійної та соціальної реінтеграції, збереження зв'язків із громадянами за кордоном і використання механізмів циркуляції знань та компетенцій. За такого підходу повернення та реінтеграція населення стають складовими не лише демографічної політики, а й довгострокового економічного відновлення та соціально-демографічної безпеки України.

Зважаючи на високу масштабність, нормативно-правову складність та специфіку кожного зі стратегічних напрямів, детальна декомпозиція, прикладний інструментарій та покроковий алгоритм впровадження політики циркуляції капіталу виходять за межі пропонованої статті і будуть предметно розглянуті автором у подальших розвідках, присвячених інституціоналізації повоєнного відновлення України.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. United Nations High Commissioner for Refugees (2026). Ukraine Refugee Situation Operational Data Portal. UNHCR. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine
2. International Organization for Migration (2025). Ukraine Internal Displacement Report. IOM. https://dtm.iom.int/ukraine
3. Hrytsyshena, Z. (2025). State policy of ensuring demographic security: characteristics of basic concepts. *Economics, Management and Administration,* 1(111), 156—164. https://doi.org/10.26642/ema-2025-1(111)-156-164
   [Грицишена, З. (2025). Державна політика забезпечення демографічної безпеки: характеристика основних понять. *Економіка, управління та адміністрування*, 1(111), 156—164].
4. Petrivskyi, O. (2025). Demographic situation in ukraine: prospects for overcoming the crisis and minimizing its impact on the country's economic development. *Economy and Society*, 77. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-3
   [Петрівський, О. (2025). Демографічна ситуація в україні: перспективи виходу з кризи та мінімізація її впливу на розвиток економіки країни. *Економіка та суспільство*, 77].
5. Ostra, V. A., & Yavorska, V. V. (2025). Demographic crisis and migration processes: interrelation and implications for socio-economic development. *Odesa National University Herald. Geography and Geology,* 30 (1(46), 147—159. https://doi.org/10.18524/2303-9914.2025.1(46).332397
   [Остра, В. А., & Яворська, В. В. (2025). Демографічна криза та міграційні процеси: взаємозв'язок та наслідки для соціально-економічного розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки,* 30 (1(46), 147—159].
6. Demchenko, K. (2022). Demographic and social security of ukraine as interrelated elements of national security. *Economy and Society,* 46. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-12
   [Демченко, К. (2022). Демографічна та соціальна безпека україни як взаємопов'язані елементи національної безпеки. *Економіка та суспільство*, 46].
7. Lupak, R. L. (2026). The relationship between human and state social security in the context of the full-scale war in Ukraine. https://doi.org/10.5281/zenodo.20632250
   [Лупак, Р. Л. (2026). Взаємозв'язок соціальної безпеки людини та держави в умовах повномасштабної війни в Україні].

8. Bazhenova, O. B., Varnalyy, З. С., & Cheberyako, O. B. (2023). Human Social Security Under Military Aggression Conditions: Indicators and Evaluation (Case of Ukraine). *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management,* 8. https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-07-02
[Баженова, О. В., Варналій, З. С., & Чеберяко, О. В. (2023). Соціальна безпека людини в умовах військової агресії: індикатори та оцінювання (на прикладі України). *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління,* 8].
9. Libanova, E., Pozniak, O., & Tsymbal, O. (2022). Scale and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of armed aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy*, 48 (2), 37—57. https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037
[Лібанова, Е., Позняк, О., & Цимбал, О. (2022). Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*, 48 (2), 37—57].
10. OECD (2023). What we know about the skills and early labour market outcomes of refugees from Ukraine. *OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine*. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/c7e694aa-en
11. Adema, J., Aksoy, C. G., Giesing, Y., & Poutvaara, P. (2024). The effect of conflict on Ukrainian refugees' return and integration (EBRD Working Paper No. 289). European Bank for Reconstruction and Development. https://www.ebrd.com/home/news-and-events/publications/economics/working-papers/effect-of-conflict-ukrainian-refugees.html
12. Tverdostup, M., Paas, T., & Vashchyshyn, M. (2023). The demographic challenges to Ukraine's economic reconstruction. The Vienna Institute for International Economic Studies. https://wiiw.ac.at/the-demographic-challenges-to-ukraine-s-economic-reconstruction-dlp-6620.pdf
13. International Organization for Migration (2024). Migration in Ukraine: Facts and figures 2024. IOM. https://ukraine.iom.int/resources/migration-ukraine-facts-and-figures-2024
14. International Organization for Migration (2024). Ukraine Conditions of Return Assessment Factsheet. IOM. https://dtm.iom.int/fr/node/37941
15. Eurostat (2026). Temporary protection for persons fleeing Ukraine: Monthly statistics. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics
16. International Labour Organization (2013). Report on the Methodology, Organization and Results of a Modular Sample Survey on Labour Migration in Ukraine. Budapest. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@sro-budapest/documents/publication/wcms_244693.pdf
17. OECD (2026). Ukraine's Strategic Response to the Displacement Crisis: Return, Reintegrate, Reconnect. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/9b773da4-en
18. Children of War (2026). Official State Platform of Ukraine. https://childrenofwar.gov.ua/en/
19. International Criminal Court (2023). Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. ICC. https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and
20. International Criminal Court (2023). Maria Alekseyevna Lvova-Belova. ICC. https://www.icc-cpi.int/defendant/maria-alekseyevna-lvova-belova
21. United Nations Human Rights Council (2026). Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (A/HRC/59/26). United Nations. https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicihr-ukraine/index

22. World Bank (2026). Ukraine Fifth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5), February 2022 — December 2025. World Bank. https://doi.org/10.1596/44369
23. Organisation for Economic Co-operation and Development (2022). Supporting refugee students from Ukraine in host countries. OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/b02bcaa7-en

Стаття надійшла до редакції журналу: 11.07.2026
Стаття прийнята до друку після рецензування: 24.08.2026
Дата публікації: 31.10.2026

Volodymyr Velychko, Dr. Sc. (Economics), Professor
Professor, Kyiv National University of Construction and Architecture
03037, Ukraine, Kyiv, Air Force Avenue, 31
E-mail: hcsm.12@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0282-368X
Scopus ID:57436689000

SOCIAL AND DEMOGRAPHIC SECURITY OF UKRAINE
UNDER WAR CONDITIONS AND THE RISKS
OF MIGRATION-DRIVEN HUMAN CAPITAL DEPLETION

The relevance of the study is due to the scale of war migration and its long-term impact on the demographic reproduction, labor potential, and human capital of Ukraine. Migration losses become structural in nature and form risks for the socio-demographic security of the state. The article is aimed at studying the impact of war migration on the socio-demographic security of Ukraine by determining the structure of migration flows, assessing the main channels of human capital losses and substantiating scenarios for the return of the population. The methodological basis of the study is systemic and structural-functional approaches, conceptual-indicative modeling, the method of minimax normalization, scenario, statistical, comparative, and graphical analysis. The information base is formed on the basis of official data of international and national institutions on internal and external forced migration of Ukraine.

The scientific novelty lies in the development of a model of the impact of war migration on socio-demographic security, which combines the intensity of migration processes, the loss of human capital, the potential for the return of the population, and the institutional capacity of its reintegration, as well as in the structuring of the main channels of human capital losses. According to the results of the study, it has been established that military migration forms a multi-channel structure of population movement, which includes internal displacement, external forced migration, pre-war labor mobility, and forced displacement of the population from the occupied territories. The selective nature of migration losses associated with the departure of the economically active population, youth, children and highly qualified specialists has been revealed, which creates long-term risks for the labor market, demographic reproduction, and restoration of human capital.

The main conclusion is that the prospects for socio-demographic stability of Ukraine will be determined not only by the scale of migration losses, but also by the potential for return and reintegration of the population. Three scenarios have been identified: restorative repatriation, partial asymmetric repatriation, and structural non-return. The need to move from a predominantly compensatory response to demographic losses to a policy of return, reintegration, and circulation of human capital has been substantiated.

Keywords: military migration, socio-demographic security, human capital, internally displaced persons, external migration, outflow of human capital, return of population, demographic stability.